

Lunds universitet
Sociologiska institutionen

0

Lev livet på livets villkor

*En kvalitativ studie om före detta narkotikamissbrukares återanpassning i
samhället*

Författare: Sandra Jönsson

Kandidatuppsats: SOCK04, 15hp

Vårterminen 2015

Handledare: Katarina Sjöberg

Abstrakt

Författare: Sandra Jönsson

Titel: *Lev livet på livets villkor*

Kandidatuppsats: SOCK04, 15hp

Handledare: Katarina Sjöberg

Sociologiska institutionen, Vårterminen 2015

Problem/Bakgrund: Sedan narkotikaanvändandet blivit större i Sverige ökar även klyftorna i samhället och utanförskapet för narkotikamissbrukare blir ett faktum. Uppsatsen bygger på en förförståelse att rehabiliterade narkotikamissbrukare ställs utanför samhället. Detta är problematiskt då dessa ska återanpassas i samhället efter avslutat missbruk.

Syfte: Att undersöka före detta narkotikamissbrukare och deras återanpassning i samhället. Fokus ligger på deras egna upplevelser av återanpassning.

Studien är kvalitativ och baseras på åtta öppna intervjuer med före detta narkotikamissbrukare som har återanpassats i samhället. Den analyseras med hjälp av Pierre Bourdieus teori om habitus och fält, samt Erving Goffmans teorier om jaget och maskerna och stigma.

Slutsatser/Resultat: Resultaten visar att intervjupersonerna upplevde ett utanförskap i samhället under sin tid som narkotikamissbrukare. Stödet har varit avgörande under deras återanpassning i samhället. Det stöd som lyfts fram som mest betydelsefullt är det de får från olika verksamheter som bygger på gemenskap och stöttning av likasinnade. De hinder som ses som störst är deras egna känslor och hanterandet av dessa. Den största möjligheten de upplever att de fått under sin återanpassning är att de numera själv kan stötta andra som är på väg från ett narkotikamissbruk.

Nyckelord: Narkotika, Missbrukare, Återanpassning, Samhället, Stöd

Förord

Jag vill rikta ett stort tack till de intervjupersoner som deltagit i studien. Utan er hade denna studie inte varit möjlig. Tack för ert varma bemötande och inbjudan till era lokaler. Tack för att ni tog er tid och delade med er så generöst av era livsberättelser. Jag vill säga att jag är imponerad av era framsteg och önskar er lycka till i framtiden.

Tack!

Sandra Jönsson

Innehåll

1. Inledning.....	6
1.1 Problemformulering.....	6
1.2 Syfte och frågeställningar.....	6
1.3 Disposition.....	7
2. Bakgrund.....	7
3. Tidigare forskning.....	8
3.1 Socionomen Ann-Marie Begler och Docent i kriminologi Stina Holmberg (2001:2), om rapporten: <i>Efter muck. Från anstalt till livet i frihet</i>	8
3.2 Universitetslektor Arne Kristiansen (1999), om rapporten: <i>Fri från narkotika</i>	8
3.3 Sociologen Berit Andersson och Sociologen Mats Hilde (1993), om rapporten: <i>Förändringens väg - självförståelse och strategier i frigörelsen från drogmissbruk</i>	9
3.4 Mats Hilde (1990) om avhandlingen: <i>Droger och disciplin - En fallstudie av narkomanvård i Malmö</i>	10
3.5 Berit Andersson (1999) om avhandlingen: <i>Att förstå drogmissbruk - Praktiken, situationen, processen</i>	11
4. Teoretiska utgångspunkter.....	11
4.1 Habitus och fält.....	11
4.2 Jaget och maskerna.....	13
4.3 Stigma.....	14
5. Metod.....	15
5.1 Metod för insamling av material.....	15
5.2 Förförståelse.....	16
5.4 Tillvägagångssätt.....	17
5.5 Etiska överväganden.....	18
5.6 Analysprocess.....	18
6. Resultat.....	18
6.1 Vägen till missbruket.....	18
6.2 Effekter och konsekvenser av missbruket.....	19
6.3 Vägen från missbruk.....	20
7. Analys.....	22
7.1 Vägen till missbruket.....	22
7.2 Effekter och konsekvenser av missbruket.....	23
7.3 Vägen från missbruket.....	26

8. Sammanfattning	28
Referenser	30
Bilaga 1	32

1. Inledning

Jag ser inte det som att jag stöter på hinder utan problem är förtäckta lösningar. Det såg jag ganska tidigt, det tar tid att få tillit. Jag har fått lov att göra misstag och fått ta konsekvenserna av det. Och därigenom har jag lärt mig, livet på livets villkor är livet på livets villkor för vem som helst. Så har jag nog tacklat det. (Intervju med Pär)

Det är problematiskt att uppskatta antalet narkotikamissbrukare i Sverige. Detta på grund av svårigheter att mäta omfattningen av den typen av beroende. Det gjordes en enkät år 2012 och uppskattningsvis kom man fram till 45 000 användare i åldrarna 17-84. Siffran motsvarar 0,6 procent av befolkningen i det åldersintervallet.

Gällande tunga missbrukare, de som injicerar eller brukar narkotika så gott som dagligen, finns 3 äldre undersökningar gjorda. Från 1979 till 1998 visar undersökningarna på kraftiga ökningar. Första undersökningen visar en siffra på 15 000 och sista på 26 000 (CAN (2014): Drogutvecklingen i Sverige 2014. Rapport nr. 144).

1.1 Problemformulering

Under mitten av 1960-talet ökade användningen av illegala droger i Sverige. Det krävde sociala åtgärder från myndigheterna, ett nytt socialt problem hade vuxit fram. Polisen sattes in för att bekämpa brott som begåtts med narkotikaanknytning, likaså skärptes receptförskrivningen av läkare. Detta var bara början på de insatser som skulle komma att sättas in i försök att bromsa utvecklingen av narkotikamissbruket i samhället (Tops, 2009:21). Synen på narkotikamissbruk sågs i början av 1960-talet som en sjukdom. Senare nyanserades synen och sågs som ett huvudsymptom med psykologiska och sociala/politiska orsaker, en störning i mellanmännsliga relationer. Enligt Riksförbundet För Hjälp åt Läkemedelsberoende kan negativa sociala förhållanden leda till att personer väljer en avvikaridentitet som i sin tur bekräftas och förstärks av reaktioner från omgivningen. Resultatet blir att avvikarna stöts ut ur samhället och kontakten med andra narkotikamissbrukare är det som kvarstår (ibid:34).

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna studie är att undersöka rehabiliterade narkotikamissbrukare. Fokus ligger på deras väg till återanpassning i samhället.

Den övergripande frågeställningen för studien är:

Hur upplever före detta narkotikamissbrukare sin återanpassning i samhället?

För att belysa ämnet närmre undersöks: Hinder och möjligheter, stöd samt samhällets agerande under deras väg till återanpassning.

1.3 Disposition

Uppsatsen är indelad i åtta kapitel. I kapitlet som följer på inledningen finns bakgrund i form av utvecklad presentation om ämnet. Tredje kapitlet presenterar tidigare forskning utifrån fenomenet narkotikamissbruk. Kapitel fyra innehåller teoretiska utgångspunkter. Vidare i femte kapitlet presenteras insamlingsmetod, förförståelse och urval, men också tillvägagångssätt, etiska överväganden och analysprocess. Resultatet presenterat utifrån olika teman återfinns i kapitel fem. I sjunde kapitlet följer analysen. Avslutningsvis följer en sammanfattning.

2. Bakgrund

I detta kapitel ges en fördjupad inblick i ämnet presenterat utifrån forskaren och sociologen Mats Hiltes bok *"Avvikande beteende - En sociologisk introduktion"*.

Hilte (1996) skriver om den sociala konstruktionen av narkotikamissbruket som ett socialt problem. Han menar att narkotikamissbruk är en avvikande handling som skapas i en social definitionsprocess. Narkotikamissbrukaren utpekas som ett moment i en differentieringsprocess där skillnader mellan olika grupper skapas.

Det är först under 1900-talet som narkotikamissbruket belyses som skadligt och beroendeframkallande (ibid: 25). Under 1900-talet används ordet missbrukare för att beteckna en dålig människa, sett utifrån samhällets ögon. Begreppet har förvandlats till en stigmatiserande stämpel som används i förhållande till speciella människor på ett nedsättande sätt (ibid: 27).

Sedan narkotikan kriminaliserades gick narkotikamissbrukaren från att uppfattas som en acceptabel medborgare till en person med kontakter i den undre, kriminella världen. Ett helt nytt socialt problem skapades (ibid: 28). Den moraliska inställningen till narkotikamissbruket ändrades när det gick från ett individuellt missbruk bland "vanliga" personer till ett missbruk bland asociala och kriminella i olika subkulturer (ibid: 31).

3. Tidigare forskning

I detta kapitel presenteras tidigare forskning om fenomenet narkotikamissbruk. Jag har valt rapporter av författare som berör olika aspekter om narkotikamissbruk. Samtliga av dessa finner jag användbara utifrån uppsatsens målgrupp.

3.1 Socionomen Ann-Marie Begler och Docent i kriminologi Stina Holmberg (2001:2), om rapporten: *Efter muck. Från anstalt till livet i frihet.*

Syftet med rapporten är att undersöka kriminalvårdens arbete med de förberedelser som behövs inför villkorlig frigivning från anstalt och återanpassningen i samhället. Det är en delrapport som belyser narkotikamissbrukares återfall och utveckling av deras sociala situation. De 73 personer som utgör underlaget för rapporten är dömda till minst sex månaders fängelse och ska ställas under övervakning efter villkorlig frigivning.

Som en följd av den dåliga ekonomiska situation många av narkotikamissbrukarna befinner sig i sex månader efter villkorlig frigivning blir resultatet att många av de återfaller i brott och fortsätter på den kriminella banan. Den sociala situationen har inte förbättrats speciellt under undersökningstiden. Arbetslösheten är stor och de flesta av intervjupersonerna försörjer sig genom socialbidrag. Sammanfattningsvis visar rapporten att Frivårdens brister är stora när det gäller möjligheten att hjälpa narkotikamissbrukare. Samarbetet mellan de olika instanserna fungerar bra med socialtjänsten men brister i övrigt (ibid).

Denna rapport behandlar delar som min studie inte berör d.v.s mer ingående gällande kriminaliteten. Resultatet har likheter med det i denna uppsats då det finns brister i stödet från myndigheter. Rapporten kan användas som ett bra komplement till det denna uppsats presenterar.

3.2 Universitetslektor Arne Kristiansen (1999), om rapporten: *Fri från narkotika.*

Rapporten är baserad på 14 intervjuer. Intervjupersonerna har vid intervjutillfället minst två års drogfrihet, mångårigt narkotikamissbruk i bagaget och lever idag ett integrerat socialt liv. Rapporten fokuserar på hur de omformat sina liv. Syftet med undersökningen är att beskriva och analysera vad det kan betyda för kvinnor och män att omforma sina liv (ibid:95). Frågor som berörs är: Livet innan missbruk, när missbruket började och fortsatte, livet som aktiv missbrukare, hur de gick tillväga när de slutade missbruka, tiden efter missbruk och mot stabila positioner utanför missbruket samt deras nuvarande livssituationer. Svaren baseras på

intervjupersonernas egna beskrivningar och upplevelser kring sina liv (ibid:22-23). Resultatet visar att det varit avgörande för intervjupersonerna att ta sig in i sociala sammanhang och bygga relationer till personer de har förtroende för. Dessa personer visar tilltro till intervjupersonerna och ser deras förmåga att klara av ett liv utan missbruk. De upplever att de möts där de befinner sig och deras tro till att klara sig ökar i takt med att de blir respekterade och accepterade (ibid:299). Andra före detta missbrukare och gemenskaper med dessa upplevs även som värdefulla (ibid:296).

Fokus i Andersens rapport ligger på samma som i denna uppsats, på integrerade före detta missbrukare. Precis som i denna uppsats behandlar rapporten tiden innan missbruk, under missbruk och efter missbruk. Likvärdiga kriterier i urvalet av intervjupersoner har använts och resultatet har stora likheter med denna studiens resultat.

3.3 Sociologen Berit Andersson och Sociologen Mats Hilde (1993), om rapporten: *Förändringens väg - självförståelse och strategier i frigörelsen från drogmissbruk.*

Rapporten bygger på ett forskningsprojekt och handlar om varför vissa drogmissbrukare lyckas sluta missbruka medan andra fortsätter (ibid:2). Intervjuer är gjorda med före detta narkotikamissbrukare och deras anhöriga. Beslutet att sluta missbruka bygger på drivkrafter. Dessa består av en persons identitetsuppfattning, olika strategier mot missbruk och de negativa konsekvenser missbruket resulterar i. Även kriser och händelser som uppfattas betydelsefulla spelar roll. Andersson och Hilde skriver att det har sociala och personliga dimensioner när brytningen med ett missbruk sker. Att bryta ett narkotikamissbruk handlar om vilka handlingsmöjligheter personen har, det handlar inte bara om att göra ett val. Personen måste ha lämnat de sociala sammanhang den varit i under tiden som missbrukare för att uppnå en bestående drogfrihet. Nya sammanhang måste skapas och deltas i. Det handlar om att finna alternativ där drogen inte tar plats (ibid: 114). De anhöriga till narkotikamissbrukarna har en särskild roll på grund av att de ideligen varit den anknytningen till en social verklighet narkotikamissbrukaren haft utanför sitt liv som missbrukare. Författarna uppfattar individernas fält av sociala möjligheter som avgörande under vägen in och ut ur narkotikamissbruket (ibid: 115).

I förhållande till denna uppsatsens syfte ligger fokus här på anledningen till varför vissa lyckas sluta missbruka. Jag har undersökt upplevelserna under återanpassningen medans

Andersson och Hilde går mer på djupet och undersöker aspekten innan återanpassningen kan starta.

3.4 Mats Hilde (1990) om avhandlingen: Droger och disciplin - En fallstudie av narkomanvård i Malmö.

Avhandlingen bygger på en fallstudie och handlar om narkomanvården i Malmö. Den pedagogiska vårdformen som ett kulturellt och socialiserande system står i fokus för analysen. Enligt Hilde är strävan att integrera narkotikamissbrukare i samhället och återinföra de till ett normalt liv ett framträdande drag i vården av narkotikamissbrukare (ibid: 15). Avhandlingen är baserad på kontakt med personer som ingick i institutionsvård. Både enkät och intervjuer har använts, såväl strukturerade ingångsintervjuer som fördjupade samtalsintervjuer (ibid: 42). Hilde menar att socialiseringen av de inskrivna ter sig antingen ur ett pedagogiskt perspektiv eller ett terapeutiskt. Hildes analys visar att den avgörande skillnaden mellan dessa vårdformer är att den pedagogiska vården initialt tränar de inskrivna att leva ett vanligt "svenssonliv", förbi kickar och verklighetsflykt. Den terapeutiska vården betonar sökandet efter äkta känslor och nya tillstånd av medvetande (ibid: 107-108). Resultatet visar att inskrivningen i den pedagogiska vården fick utpräglade konsekvenser för personen. Självvärderingssystemet förändrades hos personen (ibid: 153).

Denna avhandling kan kompletteras med min studie då även den berör frågor gällande integrering av narkotikamissbrukare i samhället. Mitt syfte skiljer sig från Hildes då han undersöker själva behandlingen och tillvägagångssättet, ett sätt som skulle kunna förekomma även i mina intervjupersoners återanpassning.

3.5 Berit Andersson (1999) om avhandlingen: Att förstå drogmissbruk - Praktiken, situationen, processen

Avhandlingen bygger på fallberättelser. Ett urval på 39 personer gjordes och sju av dessa fallberättelser presenteras i avhandlingen. Syftet med Anderssons avhandling är att presentera drogmissbrukares egna beskrivningar av sin historia och vardag. Grundtanken är att besvara vad missbruk är. Frågorna ställs utifrån perspektivet att missbruk sker i ett socialt sammanhang och att det kan förstås utifrån kunskap om detta sammanhang (ibid: 9). Forskningsprocessen styrs av ett förändringsperspektiv och Andersson avslutar avhandlingen genom att resumera hur den tänkbara vägen bort från missbruket ser ut.

Andersson menar att missbruket är situationsbestämt då missbrukare befinner sig i situationer som levererar förutsättningar för deras narkotikamissbruk, som de inte kan motstå. Dessa sammanhang är ofta socialt avskärmade. Vägen mot missbruk innebär enligt Andersson ett lagrande av ofrivilliga sociala konsekvenser. Arbetslöshet, skuldsättning, brist på sociala kontakter och socialt värde är bara några av dessa. Hjälp med både psykisk och social rehabilitering kan behövas under vägen till ett liv utan missbruk. Detta på grund av att det ständiga narkotikamissbruket, den sociala isoleringen och stereotypa livsföringen hindrar en social och personlig mognad. Tillstånd som depression och förvirring kan förekomma (ibid: 184-186).

Även denna avhandling behandlar fenomen som känns igen i min studie av narkotikamissbrukares återanpassning i samhället. Detta resultat hade kunnat användas som bakgrundsinformation i förhållande till mitt berörda ämne då man går på djupet och undersöker missbruket i första hand.

4. Teoretiska utgångspunkter

Pierre Bourdieus (1997, 2008) begrepp habitus och fält, även Erving Goffmans begrepp jaget och maskerna (2009) samt stigma (2007) utgör mina teoretiska utgångspunkter.

4.1 Habitus och fält

Habitus används främst för att jag ska kunna sätta mig in i de handlingsstrategier som före detta narkotikamissbrukare använder. Narkotikamissbrukare definieras som de som använder narkotika i icke-medicinskt syfte. Oavsett utvecklingen av beroende, toleranshöjning,

abstinensreaktioner, skador eller liknande. Missbrukare används istället för narkotikabrukare då det endast används inom sjukvården (Wrammer; Pellmer & Hellström, 2010:127).

Beroende på vilket fält de rör sig i ser handlingsstrategierna olika ut. Då habitus refererar till något som är knutet till den individuella historien och uttrycker det personen förvärvat genom livet lämpar sig Bourdieus teorier om habitus och fält väl för att förstå de val och handlingar intervjupersonerna som ingår i studien tar upp.

Med hjälp av begreppet habitus, behandlar Bourdieu (1997) sociala relationer på individnivå. Handlingsmönstret hos personen och det tankesätt som utvecklas i olika sociala miljöer är det som förklaras och symboliseras med hjälp av habitus (ibid:148)

Enligt Bourdieu har varje person ett eget habitus, något som kan liknas vid en ryggsäck fylld av tidigare livserfarenheter. Det resultat som kommer av personens handlingar påverkar hur personen blir – alla människor är olika och olikheterna hanteras inte på samma sätt av olika personer (ibid:89). En person kan dock ha liknande habitus med andra som befinner sig i samma position i den sociala världen.

Habitus är det som hjälper personer att fatta de beslut och välja de strategier som de sedan kan använda i den sociala världen. Personer utrustas med internaliserade system och det är med hjälp av dessa som de kan förstå, värdera och bedöma den sociala världen. Man får sitt habitus genom att man under en längre tid har upptagit en viss position, det kan med andra ord förändras och variera beroende på hur personens position ser ut i den sociala världen (Bourdieu & Passeron, 2008:19).

Bourdieu (2008) ser fältet som ett föränderligt område. I samhället pågår ständiga strider, på såväl individ- som institutionell nivå, om det som är gemensamt för personerna som ingår i det (ibid:22). Det är, även här, habitus som bestämmer en persons position på såväl det specifika fältet som i det sociala rummet.

Sambandet mellan habitus och fält är den handlingsbenägenhet som träder fram i förhållandet mellan ett spelrum (fältet) som erbjuder vissa insatser och ett dispositionssystem (habitus) som är anpassat till detta spel. Bourdieu (1997) menar alltså att personen måste ha ett intresse av att befinna sig i det aktuella fältet och detta intresse väcks av dennes habitus. Utan det aktuella habitus personen besitter skulle spelreglerna som råder i fältet inte kunna förstås (ibid:48). För att ett fält ska vara fungerande är det nödvändigt att de insatser och personer

som är redo att delta i fältet även besitter kunskap kring insatsernas inneboende lagar och erkänner spelet som spelas på fältet (ibid:128).

4.2 Jaget och maskerna

Intervjupersonerna tar i intervjuerna upp att de som följd av sitt narkotikamissbruk har lärt sig att sätta på sig en mask/fasad för att anpassa sig till olika situationer, vilket gör att jag ser Goffmans teorier om jaget och maskerna som relevanta.

Goffman (2009) tar fasta på likheter mellan teaterföreställningar och den typ av roller som personer intar i sina dagliga handlingar och i interaktion med andra personer. Han menar att det i all interaktion finns en främre region som motsvarar scenen i en teaterföreställning. Här menar han att aktörerna, dels på scen dels i det sociala livet har intresse av att använda sig av kostymer och rekvisita när de framträder (ibid:97). I den bakre regionen finns plats för aktörerna att dra sig tillbaka för att kunna förbereda nästa framträdande. I den bakre regionen ges utrymme för att kunna lägga bort sin roll och enbart vara sig själv en stund (ibid:102). Det råder i dessa regioner en familjär stämning mellan de olika aktörerna, vilket gör att sammanhållningen mellan dem stärks och utvecklas. Finns det hemligheter mellan aktörerna ger den bakre regionen möjlighet att bevara dessa och stänga ute publiken (ibid:207).

Beroende på var personen befinner sig och i vilket sammanhang kan det ibland sättas upp en fasad, denna fasad betecknar den del som framstår på ett permanent och allmänt sätt hos personen. Denna används omedvetet, för att personen under framträdandet ska kunna definiera situationen för de som observerar deras framträdande (ibid:28).

Det finns mer än ett sätt att tolka/förstå personens roller på: dels som att personen spelar en roll för att andra ska tro på den, dels som ett sätt för personen själv att tro på det egna framträdandet. Antingen kan den som agerar bli duperad av sitt eget framträdande och tro så mycket på det att det till slut blir äkta eller så kan det vara så att den agerande blir cynisk vilket innebär att han/hon inte har någon tilltro till rollen som spelas. Den agerande kan dock använda sig av sitt framträdande i syfte att styra sin publik för att få ut ett rent privat nöje av sin föreställning (ibid:225). Den duperade aktören är övertygad om att hans/hennes förmedlande med rollen är det som är äkta medan den cyniske kan lura sina åskådare för det han anser vara åhörarnas eller samhällets eget bästa (ibid:26).

Goffman använder sig av begreppet tvivel-till-tro som kan definieras enligt följande: från det att tvivel och cynism varit ledande element i en inledningsfas övergår dessa efterhand i insikt

och övertygelse. Emellertid kan det motsatta också vara fallet d.v.s. övertygelse och insikt ersätts med tvivel och cynism (ibid:27).

4.3 Stigma

Med hjälp av Goffmans (2007) stigmabegrepp erbjuds möjlighet att analysera det som intervjupersonerna tar upp när det gäller utanförskap och bemötande, särskilt i samband med återanpassning i samhället.

Enligt Goffman har begreppet stigma sitt ursprung i ett sätt att företräda kroppsliga tecken för någonting som upplevs som ovanligt eller kränkande hos personen, att liknas vid moralisk status. Idag står stigma för ett olyckligt levnadsöde.

Varje grupp eller samhälle sorterar personer i olika kategorier. Det är gruppen eller samhället som avgör dels hur sorteringen sker dels vilka egenskaper eller beteenden som uppfattas som naturliga för medlemmarna i de olika kategorierna. Det som styr typ/kategori av stigma är den sociala miljön. Med hjälp av de förhärskande sociala reglerna i miljön skapas möjligheter att förhålla sig till de individerna i miljön på ett förväntat sätt (ibid:11).

Kategorisering sker ofta redan efter första anblicken och då fastställs också kännetecknande egenskaper, något som Goffman benämner *virtuella sociala identitet* och som ska jämföras med personers *faktiska sociala identitet*, där det senare står för egenskaper personen i fråga faktiskt bär på, men inte tillskrivs. Det kan framgå, i möte med en främling, att denne har någon egenskap som gör honom/henne olik andra som tillhör kategorin där han/hon inplacerats, oftast rör det sig om en något mindre önskvärd egenskap. I det ögonblicket förminskas personen till utstött. En sådan typ av stämpling är ett stigma (ibid:12).

Begreppet stigma har ett dubbelt perspektiv: den stigmatiserade tar för givet att det är uppenbart att han/hon skiljer sig från andra, eller den stigmatiserade tar för givet att omgivningen inte lägger märke till en skillnad (ibid:13).

Enligt Goffman finns tre typer av stigma. Dessa är *kroppsliga missbildningar* av olika slag, *personlig karaktär* - kännetecknande drag här är exempelvis sådant som uppfattas av omgivningen som viljesvaghet, förrädiska eller stela trosföreställningar, bristande hederlighet, egenskaper som har sitt ursprung i personens förflutna. Exempel på detta är psykiska rubbningar, fängelsevistelse, underliga böjelser, arbetslöshet. Det tredje är *stambetingade* som berör ras, nation eller religion.

I alla dessa återfinns ett och samma sociologiska drag, nämligen att personer som skulle kunna accepteras lätt i det vanliga sociala samspelet har egenskaper som får personer i omgivningen att vända sig bort. Härigenom bortses från anspråk på gemenskap med personer som i övrigt passar in i gemenskapen. Personer som avviker på ett positivt sätt från omgivningens förväntningar benämner Goffman för *de normala*. En person som bär på ett stigma, d.v.s. avviker på ett negativt sätt anses inte vara fullt mänsklig och riskerar att bli diskriminerad och socialt exkluderad (ibid:14).

En stigmatiserad person kan dock ha en uppfattning om sig själv som normal människa och se alla andra som avvikande. I sådana fall isolerar de sig i sin alienation och håller fast vid sina egna föreställningar om sin identitet (ibid:16).

5. Metod

Detta kapitel presenterar det tillvägagångssätt uppsatsen är uppbyggt på, indelat i olika områden. Först följer en redogörelse av den metod som använts för att samla in det empiriska materialet, därefter behandlas förförståelse och förfaringsätt vid urval. Härefter belyser jag mitt tillvägagångssätt vid intervjuerna, följt av en diskussion om etiska överväganden samt hur analysprocessen sett ut.

5.1 Metod för insamling av material

Arbetet är kvalitativt. Syftet med den kvalitativa metoden är att fokus läggs på samtal och ord (Bryman, 2009:249). Målet är att erhålla utvecklande berättelser om, i mitt fall, återanpassning i samhället.

Jag utgår från inifrånförståelse. Vilket betyder att jag sätter intervjupersonernas förståelse och tolkning av sin situation i fokus. Det uppfattande och tolkande subjektet hamnar i hermeneutiken i fokus för att den sociala verkligheten skall förstås (Sjöberg & Westerfors, 2008:102). Läran om tolkningskonst och förförståelse definieras som hermeneutik och det perspektivet lyfts fram i intervjuerna eftersom det är intervjupersonernas egna upplevelser och livsberättelser som ligger till grund för min tolkning (Birkler 2008:100). Eftersom jag är intresserad av ett djup i det empiriska materialet låter jag intervjupersonerna tala fritt om sin situation. Jag använder så kallade öppna intervjuer. Öppna intervjuer ger mig möjlighet att få nya infallsvinklar. Samtidigt ges möjlighet att fördjupa mig i deras versioner och ställa följdfrågor direkt anpassade till den verklighet intervjupersonerna beskriver. Ett sådant

förfaringssätt utesluter inte en intervjuguide, d.v.s. att jag ställer frågor som går utanför deras berättelse för att få klarhet i aspekter som är mera allmänna. För att ge intervjupersonerna stort utrymme och utveckla sina berättelser använder jag också större generella frågor där även jag som intervjuare ges tillfälle att ställa följdfrågor.

Livsberättelser som intervjuform innebär att intervjuaren har en rad uppsatta frågor som kan efterlikna ett frågeschema. Det utformade frågeschemat består av en rad olika teman: *Bakgrund, vägen till missbruket, processen genom missbruket, steget från missbruket, återanpassningen och livet idag* (Bryman, 2009:127). Dessa olika teman inriktas på olika aspekter, för fördjupad inblick *se Bilaga 1*. I analysen har emellertid dessa teman omarbetats något, detta för att behålla relevansen med tanke på uppsatsens problemformulering.

5.2 Förförståelse

Förförståelsen bygger på förväntningar, åsikter och fördomar forskare själv har om ämnet (Birkler, 2008:101). Min tidigare arbetserfarenhet av såväl missbrukare som kriminella har gjort att jag sett brister i samhället då dessa ska återanpassas efter avslutat missbruk eller kriminalitet. Jag har sett att individer med en bakgrund präglad av missbruk ofta upplever ett utanförskap gentemot samhället. De avviker från samhällets normer och värderingar. Inblick i dessa personers liv väcker intresse för det utvalda ämnet hos mig. Fördelar med en personlig erfarenhet är ett genuint intresse för undersökningen samt en empatisk inställning till intervjupersonernas förflutna. Nackdelar kan vara svårigheter i att vara objektiv och se utanför sina egna förutfattade meningar.

Som forskare är det nödvändigt att ett avstånd från förförståelsen tas. En objektivitet och medvetenhet om eventuella feltolkningar bidrar till en självkritisk inställning. Även en öppenhet för att min förförståelse inte behöver stämma överens med verkligheten är värdefull.

5.3 Urval

Urvalsprocessen består av ett snöbollsurval, vilket innebär att urvalet sker genom en process där en person hänvisar till nästa person och så vidare (Denscombe, 2010:24).

Snöbollsurvalsförfarandet innebär för min del kontakter som jag redan har. Kriterier för medverkan i min studie är att intervjupersonerna måste vara före detta missbrukare av narkotika och som har haft en lyckad återanpassning till samhället. Med lyckad anpassning avses personer som inte längre brukar narkotika och som är anpassade i samhället.

Intervjupersonerna som till antalet är 8 personer består av både män och kvinnor. Då det kvalitativa materialet inte lämpar sig för generalisering är anledningen till att både män och kvinnor ingår i studien enbart till för att ge en bild av processen utifrån båda köns perspektiv.

5.4 Tillvägagångssätt

Bryman (2009) skriver om olika frågor som utgör ett kontrakt mellan intervjuare och intervjuperson. Jag har i mitt tillvägagångssätt tagit hänsyn till dessa. *Informationskravet* syftar till att berörda personer ska få inblick i undersökningen och det faktum att medverkandet är frivilligt. Jag inleder varje kontakt via mail eller telefon med att presentera mig, ämnet jag läser samt förklara syftet med uppsatsen. Innan varje intervju förklarar jag förfarandets utseende. Vilka teman som berörs samt att det som sägs under intervjun kommer användas i en uppsats som ska publiceras offentligt. *Samtyckeskravet* uppfyller jag genom att överlåta rätten över medverkan till intervjupersonerna. Jag informerar om att de när som helst under intervjun kan avbryta eller undvika att svara på frågor som upplevs som obekväma. *Konfidentialitetskravet* behandlar intervjupersonernas personuppgifter. Jag har tagit detta i beaktande genom att utesluta personlig information om de, även geografisk information om var kamratföreningarna finns utesluts. *Nyttjandekravet* uppfylls då de uppgifter som samlats in om de enskilda intervjupersonerna endast används för syftet av forskningen (ibid:441-442).

I den inledande kontakten med intervjupersonerna görs en överenskommelse om tid och plats för intervjun. Platsen för intervjuerna varierar, en del görs i en kontorslokal på VågaVa, en del på bibliotek och en del på KRIS kontor. Tiden för intervjuerna varierar men ingen intervju understiger 30 minuter. Valet av plats görs med hänsyn till det som är bekvämast för intervjupersonerna. Då vi befinner oss i lokaler som intervjupersonerna känner sig trygga i upplever jag att valet av plats är lyckat. Intervjuerna genomförs i avskilda utrymmen men vissa störningar förekommer då det finns andra personer i anslutning till intervjurummet. Trots detta kan intervjuerna flyta på felfritt. Samtliga intervju personer har varit okända för mig tidigare men kontakten med en del av de har varit möjlig på grund av att jag blivit tipsad av personer jag känner på ett privat plan. Vad gäller kontakten med VågaVa, som är en verksamhet där ett alternativ erbjuds åt personer som vill sluta med sitt missbruk (<http://www.vagava.nu/>), och KRIS, som är en kamratförening för före detta missbrukare och kriminella (<http://kris.a.se/>), har jag kontaktat en person som är delaktig i verksamheten som

sedan har lyft upp frågan om medverkande till övriga i verksamheten, på så vis har andra intervjupersoner gett sitt samtycke till att delta.

Jag använder mig av elektronisk utrustning för att banda intervjuerna, detta ger samtliga intervjupersoner samtycke till. Jag transkriberar intervjuerna ordagrant, skriver ut dom i pappersform för att därefter radera dom. Avslutningsvis har intervjumaterialet analyserats.

5.5 Etiska överväganden

Vid min första kontakt med intervjupersonerna delger jag de syftet med uppsatsen samt vilket ämne jag läser. Intervjupersonerna har ställt upp på frivillig basis och gett sitt samtycke till såväl inspelning som utförande. Jag informerar även intervjupersonerna om att de när som helst under intervjun är okej att stoppa eller undvika att svara på någon fråga om denna skulle uppfattas som obekvämt.

Då det är särskilt viktigt att ta hänsyn till anonymiteten vid insamling av personlig information (ibid:195) använder jag fingerade namn och nämner inte var intervjuerna genomförts rent geografiskt. Uppsatsen behandlar ett känsligt ämne och det är lätt att etiska problem uppstår. Av denna anledning är det viktigt att det kontrakt, muntligt eller skriftligt, jag tidigare redogjort för görs i samband med påbörjande av intervjuerna.

5.6 Analysprocess

Efter att intervjuerna transkriberats, sorteras och sammanställs det empiriska materialet. De mönster som framkommer delas in i olika teman utifrån empirins utfall. Teman är kronologiska och börjar med intervjupersonernas uppväxt fram till deras livssituation idag. Det empiriska materialet behandlas i dialog med teorier och metod.

6. Resultat

Undersökningens resultat presenteras utifrån tre teman, baserat på det som anses relevant utifrån uppsatsens problemformulering och syfte.

6.1 Vägen till missbruket

Under detta tema behandlar jag frågor gällande intervjupersonernas uppväxt och anledningen till att de började missbruka. Detta är relevant i förhållande till frågeställningen då

intervjupersonernas bakgrund präglar hur deras framtida val ser ut gällande sitt missbruk och återanpassningen i samhället.

Mitt empiriska material visar på samstämmighet gällande intervjupersonernas uppväxt då dessa är uppväxta i dysfunktionella familjer. Vad som menas med dysfunktionell familj är detsamma som att säga att den inte är fungerande. Familjen kan inte tillfredsställa det behov av psykiskt, fysiskt och känslomässigt välmående som finns hos barnet (<http://beroenden.ifokus.se/articles/4d714971b9cb46221d05dc5f-dysfunktionella-familjer-relationer>). Intervjupersonerna beskriver en uppväxt präglad av missbruk hos en eller båda föräldrarna, kriminella föräldrar eller icke-närvarande föräldrar.

Vad gäller frågan om intervjupersonernas upplevelser av hur livet såg ut innan missbruket visar det på att det förekommer känslor som utanförskap, ångest, rädsla och oro. Anledningar som beskrivs av intervjupersonerna kan vara saker som mobbning, en känsla av att vara annorlunda och just det faktum att vara uppväxt under förhållanden de upplevt som otrygga.

Den största faktorn som visar sig i det empiriska materialet vad gäller anledningen till varför intervjupersonerna hamnade i ett missbruk är att de vill undvika att hamna i ett utanförskap eller för att komma ifrån ett redan existerande utanförskap. Det beskrivs i form av att intervjupersonerna säger att de började missbruka för att alla i umgängeskretsen gjorde det, att de skulle slippa bli mobbade och känna sig oroliga samt att det var ett sätt att hänga med vad de ansåg som rätt personer då.

Jag har alltid varit annorlunda, jag har alltid känt mig, även om jag har haft väldigt mycket kompisar så har jag alltid varit någon som har figurerat utanför min egen bekantskapskrets. Jag har alltid stått utanför och tittat in. – Intervju med Lisa

6.2 Effekter och konsekvenser av missbruket

Det som räknas in under temat "effekter och konsekvenser" är de frågor som gäller kriminalitet, umgänge, utanförskap och bemötande. Anledningen till varför dessa aspekter är av vikt i uppsatsen är att det är effekter och konsekvenser som kan vara styrande i en återanpassningsprocess.

Det råder total samstämmighet i frågan gällande kriminalitet då det empiriska materialet visar att samtliga intervjupersoner har begått kriminella gärningar. De har förekommit inom

Kriminalvården någon gång under sin tid med missbruk och hälften av intervjupersonerna upplever sin kriminalitet som drogrelaterad.

Även gällande aspekten umgänge råder total samstämmighet, intervjupersonerna uppger att de både under missbruket och återanpassningen enbart umgås med likasinnade. Det innebär att de under missbruket endast umgås med andra som också missbrukar och att de idag inte kan umgås med några aktiva missbrukare. På frågan om intervjupersonerna kan sätta upp en fasad och anpassa sig utifrån vem som ingår i deras umgänge, även beroende på vilken situation de befinner sig i, svarade samtliga att de gör detta.

Tyvärr gör jag det fortfarande, anpassar mig, jag är extremt känslig för att känna in stämningar, extremt snabb på att anpassa mig efter min omgivning överhuvudtaget - Intervju med Pär

Fenomenet utanförskap instämmer intervjupersonerna till att de har känt, både vad gäller samhället i stort och på individnivå. Intervjupersonerna beskriver att de hamnar utanför samhället som en följd av missbruket, dels för att missbruket i sig skapar isolering men även för att de avviker från att vara som alla andra. Det framkommer en viss samstämmighet i empirin att en känsla av utanförskap kan råda även under intervjupersonernas återanpassning i samhället.

På frågan om intervjupersonerna kan uppleva att bemötandet från andra påverkas på grund av deras missbruksbakgrund visar empirin på samstämmighet. En del känner att de får ett positivt bemötande nu men det faktum att bemötandet skiljer sig från den tid då de var aktiva missbrukare och nu poängteras. Empirin visar på att intervjupersonerna väljer i många fall att inte berätta om sin missbruksbakgrund då bemötandet påverkas av detta. *Är det de första man berättar så, folk dömer en efter gamla meriter så är det bara va - Intervju med Annelie.*

6.3 Vägen från missbruk

Det är under detta tema som den huvudsakliga frågan i uppsatsens problemformulering besvaras, nämligen hur återanpassningen i samhället har upplevts av en före detta narkotikamissbrukare. Den besvaras med stöd av vissa faktorer som varit avgörande för en lyckad återanpassning för intervjupersonerna, dessa faktorer är stödets betydelse, tillvägagångssätt, hinder och möjligheter.

Stödet samtliga intervjupersoner upplever som mest avgörande är det som finns hos Anonyma alkoholister och Anonyma narkomaner, även kallat AA och NA. AA/NA står för Anonyma alkoholister/Anonyma narkomaner och är en gemenskap där man delar sina erfarenheter, förhoppningar och sin styrka med varandra. Detta för att lösa det gemensamma problem de har, alkohol eller narkotikamissbruk, samt att hjälpa andra att tillfriskna. Det enda kravet för att bli medlem är en önskan att sluta med sin drog (<http://www.aa.se/om-aa/>).

Av intervjupersonerna beskrivs det som ett ställe där de kan vara sig själva, finner likasinnade och där det inte ställs några krav. *För någonstans så kände jag, där fann jag någonstans en trygghet och gemenskap i NA och AA. Jag började på AA men gick sen över till NA. Och det var min räddning liksom (...)* - Intervju med Lisa.

Det empiriska materialet visar att det mest framgångsrika tillvägagångssättet för en lyckad återanpassning är att skapa gemenskap och att stötta andra. Gemenskaper med individer som befinner sig i samma situation, såsom exempelvis KRIS, AA och NA.

Också NA-möte och det har jag väl tänkt att det ska följa med mig livet ut. (...) Men eh, det är andra människor som är min överlevnad. Människor i samma situation. Att hitta stöd i gemenskapen. – Intervju med Joakim

Intervjupersonerna upplever sina egna känslor som det största hindret för att återanpassas i samhället. Det råder samstämmighet vad gäller att kunna hantera sina egna känslor. Det är känslor som beskriver deras brist att tro på sig själv, att plötsligt börja känna äkta känslor och rädslan att återfalla i missbruk.

Samtidigt som det är deras egna känslor som upplevs som hinder visar empirin på en övervägande samstämmighet att detta även är en upplevd möjlighet som kommit av återanpassningen. Att kunna övervinna sina känslor/rädslor. En annan möjlighet är det faktum att intervjupersonerna numera kan stötta andra genom sina egna erfarenheter och ge det de själv har saknat till andra i liknande situation.

(...) Min sponsor betyder jättemycket för mig men dem som ger mig mest är mina sponsier, att jag kan vägleda dem till det jag har. (...) så jag kan göra det som dem aldrig har gjort för mig. Att hjälpa (...). – Intervju med Elin

7. Analys

Här kommer jag att besvara min frågeställning: *Hur upplever före detta narkotikamissbrukare sin återanpassning i samhället?*

Analysen presenteras utifrån samma teman som tidigare presenterats i resultatdelen.

Eftersom jag kan se att flera teorier är användbara i samma aspekter kan det förekomma upprepningar i analysen.

7.1 Vägen till missbruket

Resultatet från undersökningen visar att intervjupersonerna är uppväxta under liknande förhållande i form av dysfunktionella familjer. Pierre Bourdieu (1997) menar att personers habitus formas av deras tidigare erfarenheter i livet och att personer med liknande bakgrund även har liknande habitus (ibid:89). Detta fenomen kan jag se hos intervjupersonerna då deras ryggsäck av tidigare erfarenheter kan ha fört de åt samma håll, nämligen mot ett narkotikamissbruk. Bourdieu (2008) menar att fostran, där habitus formas genom överföring av information som kan prägla personen långsiktigt, är ett grundläggande instrument till den biologiska ordningens överföring av genetiskt kapital (ibid:78). Det förekommer samstämmighet i det empiriska materialet vad gäller intervjupersonernas uppväxt i familjer där föräldrarna har missbruksproblem. Jag menar att detta kan ha präglat intervjupersonernas habitus då de under en längre tid blivit utsatta för den typen av påverkan.

Intervjupersonerna beskriver känslor som ångest, rädsla och oro som följd av sin uppväxt. Den stora anledningen till varför intervjupersonerna hamnade i ett missbruk, enligt de själv, var för att undvika att hamna i ett utanförskap. Bourdieu (1997) beskriver ett samband mellan habitus och fält där ett visst habitus är nödvändigt för att förstå de spelregler som råder på det aktuella fältet (ibid:48). Det faktum att intervjupersonerna har en historik av liknande uppväxt gör att de lättare förs in på samma spår. Nämligen att dessa befinner sig i samma typ av fält de redan kommer ifrån. Någonstans är det vad de har med sig i bagaget som blir den naturliga vägen att gå. Enligt Bourdieu går det inte att förstå de spelregler som gäller på fältet om man inte har ett visst habitus. Det krävs att personerna har kunskap kring de inneboende lagar som råder på fältet och erkänner de spelregler som finns (ibid:128). Då intervjupersonernas habitus har formats på grund av de tidiga erfarenheter de har av missbruk och utanförskap ter det sig naturligt att de dras till de fält där de känner till spelreglerna och erkänner därför dessa lättare. Bourdieu (2008) beskriver att det är de planer som tillåter personer att tänka, handla och

orientera sig i den sociala världen som styr deras erfarenheter så att samma sociala värld återskapas (ibid:19), vilket även mitt empiriska material visar då intervjupersonerna återskapar den sociala värld som de redan är bekanta med.

7.2 Effekter och konsekvenser av missbruket

Goffman (2009) har ett begrepp om teaterföreställningar, den främre och bakre regionen. Han menar att aktörerna använder sig av kostymer och rekvisita när de gör framträdanden i den främre regionen (ibid:97). Vad gäller intervjupersonernas kriminalitet kan detta ses som en typ av kostym och drogerna som rekvisita. Eftersom de anser att kriminaliteten är drogrelaterad och att de inte kan identifiera sig själv med den utan droger inblandat kan det ses som en teaterföreställning. En del av intervjupersonerna menar att de använde sig av kriminaliteten för att finansiera sitt drogmissbruk och för att kunna göra detta fortsätter de begå kriminella gärningar. Här kan jag se att de kan dra sig tillbaka till den bakre regionen för att kunna förbereda sig inför nästa framträdande, där finns det möjlighet att lägga bort sin roll som kriminell och vara sig själv en stund (ibid:102). Det är även i den bakre regionen som hemligheterna bevaras, i detta fall de kriminella gärningarna (ibid:207). Det förekommer i det empiriska materialet att intervjupersonerna kunde rättfärdiga sina kriminella gärningar, dels för att de ansåg att det var nödvändigt men även för att alla andra i umgängeskretsen var kriminella. Här stämmer Goffmans teori om att vara fullständigt duperad av sitt eget uppträdande in då personen tror på att deras eget beteende är äkta och att det är detta de förmedlar till sin publik (ibid:25). Goffman menar att vara duperad ger personen en position som har sina egna säkerhets- och försvarsmekanismer och det är dessa som drar personen till att ta steget fullt ut, till att begå kriminella gärningar i detta fall (ibid:26). Här finns en koppling till empirin där rättfärdigandet av det kriminella beteendet visas och det faktum att intervjupersonerna inte kan identifiera sig som kriminella kan knytas till de försvarsmekanismer som den duperade rollen innehar.

Vad gäller intervjupersonernas umgänge visar det empiriska materialet att de dras till likasinnade och enbart känner sig bekväma tillsammans med de. Detta kan knytas till Bourdieus (2008) teori om fältet som är ett område i samhället där det strids om något som är gemensamt för personerna, i detta fall ett narkotikamissbruk (ibid:22). Det är på grund av deras liknande habitus, som även de formas på grund av deras narkotikamissbruk, de kan befinna sig i samma fält och ha förståelse för varandra. Här bestäms personens position på det specifika fältet och i det sociala rummet. Det sociala rummet kan i denna undersökning

knytas till samhället (Bourdieu, 1997:211). Man kan även se denna del av samhället som det Goffman (2009) liknar med den bakre regionen där personerna kan vara sig själva. Anledningen till varför de dras till likasinnade är enligt intervjupersonerna för att de blir accepterade och slipper dömas av personer som inte befinner sig i samma position. Det är, enligt Goffman, i den bakre regionen personerna kan släppa fram det de tvingas undangömma i den främre regionen, i detta fall samhället. Detta kan gälla såväl rekvisita, droger, som handlingar och rollgestalter. Umgås personerna med likasinnade kan dessa koppla av, lägga av sin fasad och träda ur sin rollgestalt (ibid:102). När Goffman (2007) talar om stigmatiserade kallar han de likasinnade för personens olyckskamrater, det är den grupp personen av naturliga skäl tillhör. Detta för att denna grupp innehåller personer som plågas av ett och samma stigma, de underkastar sig samma uppoffringar på grund av det. Håller personen sig till denna grupp är denne lojal och autentisk, annars upplevs denne som dum och feg (ibid:118). Detta stödjer det intervjupersonerna säger om varför de dras till likasinnade, samt det faktum att de inte kan fortsätta umgås med narkotikamissbrukare då de dragit sig undan. Under återanpassningen bryter intervjupersonerna kontakten med sitt gamla umgänge, detta är inte längre deras verkliga grupp då de inte underkastar sig samma uppoffringar. Goffman (2009) menar även att ju mer en person umgås med normala, desto mer upplever denne sig själv som mindre stigmatiserad. Oavsett om den stigmatiserade personen umgås med sina likar eller inte klarnar det hur dennes likar egentligen uppför sig. De förtydligar de negativa sidor de innehar och den stigmatiserade stöts av att se sådant. Samtidigt som deras gemensamma stigma håller denne kvar så stöts han samtidigt bort då denne umgås med de normala. Det faktum att intervjupersonerna inte kan fortsätta umgås med narkotikamissbrukare efter att de har slutat missbruka själv stöds av det Goffman skriver.

Som tidigare nämns i resultatdelen har intervjupersonerna till följd av sitt narkotikamissbruk lärt sig att anpassa sig efter den rådande situationen, detta kan vara beroende på vem de umgås med eller vilken situation de befinner sig i. De nämner att de blivit duktiga på att sätta på sig en mask eller dra upp en fasad. Goffman menar i sin teori om jaget och maskerna att en fasad betecknar den del av personens framträdande som på ett allmänt och fastställt sätt fungerar för att definiera situationen för de personer som observerar framträdandet. Han menar att fasaden är ett uttrycksfullt redskap som personen använder avsiktligt eller omedvetet under sitt framträdande (ibid:28). Intervjupersonerna nämner att de med hjälp av den mask/fasad de kan ta på sig har lärt sig att känna av stämningar och situationer var de än befinner sig och använder sen det för att passa in. Fasaden kan byggas upp med hjälp av olika

komponenter, enligt Goffman. Den första komponenten är det Goffman kallar inramningen som består av rekvisitan som finns på scenen, exempelvis möbler, dekor och ytplanering. Denna typ av fasad är platsbunden så det krävs att man tar sig till just den platsen för att börja spela sin roll. Den andra typen av komponent är den personliga fasaden och det är de intima detaljer som vi identifierar aktören själv med. Dessa detaljer förväntar observatören sig ska följa med aktören var denna än befinner sig. Det som ingår i den personliga fasaden är exempelvis kläder, kön, ålder, utseende, hållning, talmönster, ansiktsuttryck, gester och liknande. En del av dessa saker är relativt rörliga eller kortvariga och kan variera från ett framträdande till ett annat (ibid:29-30). Intervjupersonerna berättar att de kan klä på sig vilken mask som helst och uttrycker det med att de den ena stunden umgås med "parkbänksalkoholisterna" och den andra klär de sig för bal. Här kan jag knyta det till Goffmans teori och se att det är med hjälp av den personliga fasaden som intervjupersonerna kan ändra mask/fasad. Goffman (2007) menar även att stigmatiserade personer kritiserar den sociala miljön och blir skarpsynta iakttagare av mänskliga relationer (ibid:117). Denna teori styrker det faktum att intervjupersonerna lärt sig att läsa av olika situationer, beroende på vem de är tillsammans med eller vilka situationer de befinner sig i.

Jag kan dock se att den personliga fasaden även kan bidra till det intervjupersonerna beskriver som utanförskap då de som följd av narkotikamissbruket kan tillskriva sig speciella gester, ansiktsuttryck och talmönster som kan avslöja ett visst leverne för observatörerna, i detta fall samhället. Med dessa personliga egenskaper i bagaget riskerar intervjupersonerna att bli stigmatiserade. Beroende på om intervjupersonernas egenheter uppfattas, av samhället, som ovanliga sorteras de in i olika kategorier i samhället. Det är oftast vid den första anblicken, menar Goffman, som vi kategoriserar personer och fastställer vissa egenskaper hos dessa. Intervjupersonerna beskriver att de till följd av hur de sett ut eller betett sig har fått en stämpel som "en sådan där pundarjävel". Med den stämpeln förminskas de till en utstött person med mindre önskvärda egenskaper, detta i sin tur leder till ett stigma (ibid:11-12). En person som bär på ett stigma anses inte vara fullt mänsklig och riskerar att bli diskriminerad och socialt exkluderad (ibid:14), det är vad jag kan se händer då intervjupersonerna hamnar i ett utanförskap i samhället.

Samtidigt som intervjupersonerna beskriver utanförskapet som något betungande säger de även att under tiden de var aktiva missbrukare valde de i många fall att ställa sig själv utanför samhället och tyckte att de "vanliga Svenssons" var tråkiga. I grund och botten, säger de själv,

så fanns där en underliggande önskan om att vara en av de vanliga Svenssons som tillhör samhället. Här kan jag utläsa två olika aspekter. Dels kan det knytas till det Goffman beskriver om stratifieringssystemen. Han menar att det i de flesta samhällen finns ett stratifieringssystem där det förekommer en idealisering av de högre samhällsskikten. De som befinner sig i de lägre positionerna har en viss strävan att klättra uppåt på samhällsstegen. Denna strävan innefattar dock inte bara en önskan om mer prestige utan en ställning nära det centralt som står för de gemensamma värden som finns i samhället (ibid:40). Det faktum att intervjupersonerna själva ställer sig utanför samhället kan dock även bero på att de blivit stigmatiserade. En person med ett stigma kan nämligen uppleva sig själv som en normal människa och se alla andra som avvikande. I dessa lägen isolerar de sig i sin alienation och håller fast vid sina egna föreställningar om sin identitet (ibid:16).

Vad gäller bemötandet som intervjupersonerna upplevde/upplever från övriga i samhället kan jag se att den typ av stigma som berör den personliga karaktären passar in på det intervjupersonerna upplever då de säger att bemötandet är annorlunda nu jämfört med när de var aktiva missbrukare. Vissa upplever även ett sämre bemötande idag just på grund av det faktum att deras bakgrund är präglad av missbruk, och som i intervjupersonernas fall även kriminalitet. Det finns egenskaper som sluter sig till de på grund av deras förflutna, exempelvis viljesvaghet och bristande hederlighet som tillhör ett stigma (ibid:14).

7.3 Vägen från missbruket

När det gäller stödet intervjupersonerna fått under sin återanpassningsprocess är det uteslutande AA och NA som varit det mest avgörande stödet för dessa. Där finner intervjupersonerna stöd från likasinnade och där finns en gemenskap som får intervjupersonerna att känna sig välkomna och trygga. AA och NA bygger på självhjälp och gemenskap i form av ett liknande sätt att leva och tänka. Detta kan stödjas i Bourdieus (2008) sätt att beskriva ett pedagogiskt arbete (oavsett var det utspelar sig). Där leder det till ett resultat av personer som blivit förändrade på ett hållbart och konsekvent sätt genom en långvarig omvandlingsprocess. Detta ger de samma överförbara och bestående bildning (habitus) genom ett gemensamt sätt att tänka, iaktta, uppskatta och handla (ibid:247).

Två tillvägagångssätt som fungerat för intervjupersonerna under sin återanpassningsprocess är att skapa gemenskap med likasinnade och att stötta andra. Detta går hand i hand med det stöd de blivit hjälpa av hos gemenskaperna AA och NA. Bourdieu menar att det istället för att

försöka förstå varje enskild relation är lättare att försöka uttrycka det system av relationskretsar som med hjälp av personens habitus förenar strukturer med praktiker (ibid:256). Intervjupersonernas relationskretsar består idag av personer med liknande habitus som de själv och den gemenskap de ingår i skapar en struktur som uppfattas som nödvändig för att intervjupersonerna ska göra en lyckad återanpassning i samhället.

Trots det lyckade stöd som finns hos denna typ av gemenskap delger intervjupersonerna att de till en början var skeptiska till det upplägg som AA och NA består av. Det kan jag knyta till vad Goffman (2009) kallar tvivel-till-tro där man från början är cynisk och tvivlar på något men senare blir mer och mer övertygad och väljer att istället tro på det (ibid:27).

Intervjupersonernas största hinder under sin återanpassningsprocess uppger de har varit sina egna känslor, att de saknar tron på sig själv. Detta kan botten i det Goffman beskriver i sin teori om jaget och maskerna där han menar att personen gör sitt framträdande och spelar spelet till förmån för andra människor. Plötsligt är inte personen duperad längre och tror inte själv på att det framträdande denne gör förmedlar något äkta. Ingen har bättre förutsättningar att genomskåda äktheten i ett framträdande än den som själv spelar rollen (ibid:25).

Intervjupersonerna beskriver att de upplevde det som att de miste sin identitet när de skulle bryta missbruket. För att bryta missbruket, slå sig loss från sitt missbrukande umgänge och återanpassas i samhället krävdes det att intervjupersonerna gjorde det till förmån för sig själv, inte andra. Om de då inte trodde på sin egen roll längre kan detta bidra till att de tappade tron på sig själva. Den avsaknaden av tilltro till sin egen styrka upplever intervjupersonerna att de har funnit i den gemenskap de funnit under sin återanpassningsprocess. Återigen finns tecken på att vårt habitus styr oss mot det som känns bekant. Det fält som en gång utspelade sig bland missbruk består idag i ett fält där intervjupersonerna tillsammans med personer med liknande habitus kämpar för att hålla sig drogfria. AA och NA kan ses som ett fungerande fält där det finns insatser och personer som är beredda att spela spelet och en förutsättning är att de innehar just det habitus de har. Det som känner till och erkänner såväl spelet som insatsernas inneboende lagar (Bourdieu, 1997:128). På AA och NA vet de vad som krävs av de och de har kunskapen för att göra det men styrkan har varit i att befinna sig bland likasinnade. En annan anledning till varför intervjupersonerna tappar tron på sig själv kan vara det Goffman (2007) skriver om stigmatiserade. Han menar att personer bygger upp sin självbild utifrån samma material som andra personer använder i sin sociala och personliga identifikation av honom (ibid:112). Då intervjupersonerna upplever att de blir stämplade och

dömda om de delger sin bakgrund som före detta narkotikamissbrukare bidrar detta till att deras självbild blir präglad av samhällets bemötande av de. En självbild baserad på detta kan bidra till att de inte tror på sig själv och upplever sina egna känslor som ett hinder i sin återanpassning.

Möjligheterna intervjupersonerna upplevt under sin återanpassning är att de nu kan ge vidare och stötta andra. Genom att övervinna sina egna känslor har de lyckats ändra sitt habitus och kan istället ge andra med liknande habitus som det deras eget bottnar i, deras bakgrund, ett stöd att göra detsamma. Habitus kan variera beroende på hur personens position ser ut i den sociala världen, även om den delen av habitus som är präglad av deras bakgrund alltid finns kvar, så har intervjupersonerna valt att använda den och förändra det till den situation de befinner sig i nu. Habitus består i internaliserade system som hjälper de att förstå, värdera och bedöma den sociala världen. Det är genom att intervjupersonerna varit drogfria under en längre tid som deras habitus har förändrats och deras nya habitus hjälper de att fatta beslut och välja strategier som de kan använda i den sociala världen, den som idag bygger på drogfrihet (Bourdieu & Passeron, 2008:19).

Goffman (2007) skriver om stigmatiserade personer och deras relation till de normala. Det finns en speciell formell för samvaron grupperna emellan. En stigmatiserad person förvärvar färdigheter under sitt agerande i en social situation med blandade personer. Färdigheterna bör användas till att hjälpa andra bemästra likartade situationer. Enligt Goffman är personen fullständigt beroende av sitt samhälle (ibid:121). Detta stödjer vad intervjupersonerna beskriver i sitt arbete med att stötta andra. De färdigheter intervjupersonerna i egenskap av före detta narkotikamissbrukare förvärvat använder de för att hjälpa andra hantera sina egna situationer.

8. Sammanfattning

Nu i slutfasen kan jag se att den första tidigare forskningen jag presenterar inte är optimal för just den målgrupp uppsatsen riktar sig till. Men då samtliga intervjupersoner inte bara har ett förflutet av missbruk utan även kriminalitet anser jag den användbar. Problematiken för de kriminella i forskningen stödjer min förförståelse. Den är densamma som intervjupersonerna upplevt med brister i stödet från myndigheter. Stöd med den sociala situationen exempelvis ekonomi, bostad och sysselsättning är viktiga faktorer för en lyckad återanpassning. Därmed är stöd från samhällets olika myndigheter nödvändig för denna målgrupp.

Det faktum att jag funnit intervjupersonerna på samma ställe, kamratföreningar, kan bidra till att deras återanpassningsprocess är snarlik varandras. I efterhand kan jag se att det hade varit intressant att blanda intervjupersoner från flera olika ställen för att se om likheterna varit lika stora. Det har dock varit svårt att finna dessa utanför de föreningarna/verksamheter jag besökt.

Resultatet visar att intervjupersonerna upplever att deras största hinder under sin återanpassning är deras egna känslor och hanterandet av dessa. De upplever en avsaknad av tilltro till den egna kraften att klara sig genom återanpassningen. Samtidigt som dessa känslor finns har de använt sina erfarenheter och kunskaper till att hjälpa andra som vill gå från ett narkotikamissbruk. Det faktum att intervjupersonerna får möjligheten att göra detta nu upplever de som den största möjligheten de fått till följd av sin återanpassning i samhället. Det största stödet, som även är gemensamt för samtliga intervjupersoner, är det de fått från AA och NA. Privat stöd och stöd från socialen upplevs också som värdefullt men de är komponenter som brister och vissa intervjupersoner saknar den typen av stöd. Upplevelserna gentemot samhället och hur det har agerat är blandade men överlag goda. Det förekommer fortfarande känslor av utanförskap och ett sämre bemötande i fall där intervjupersonernas bakgrund i egenskap av före detta narkotikamissbrukare är känt. Samtidigt upplever de att de nu står på rätt sida av samhället och samverkar med olika myndigheter och får en chans att hjälpa andra i liknande situationer. Detta bidrar till en större tillit till samhället i stort och en tillfredsställelse i att tillhöra det.

Utifrån det empiriska materialet har uppsatsens frågor kunnat besvaras och problematiken som råder har lyfts fram. Jag har en förhoppning om att behovet av stöd från myndigheterna ska belysas och att en ökad förståelse från medmänniskorna i samhället ska utvecklas. Jag har förstått efter denna studie att återanpassningen i samhället är en svår process som är beroende av att många olika faktorer stämmer överens.

Referenser

Böcker

Andersson, Berit (1999): *Att förstå drogmissbruk- praktiken, situationen, processen*. Arkiv förlag, Lund

Birkler, Jakob (2008): *Vetenskapsteori*. Liber AB, Malmö

Bourdieu, Pierre (1997): *Kultur och kritik*. Bokförlaget Diadolos AB, Göteborg

Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (2008): *Reproduktionen*. Arkiv förlag, Lund

Bryman, Alan (2009): *Samhällsvetenskapliga metoder*. Liber AB, Malmö

Denscombe, Martyn (2010): *Forskningshandboken - för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Studentlitteratur, Lund

Goffman, Erving (2009): *Jaget och maskerna*. Norstedts, Falun

Goffman, Erving (2007): *Stigma*. Elanders, Mölnlycke

Hilte, Mats (1990): *Droger och disciplin- En fallstudie av narkomanvård i Malmö*. Arkiv förlag, Lund

Hilte, Mats (1996): *Avvikande beteende - En sociologisk introduktion*. Studentlitteratur AB, Lund

Kristiansen, Arne (1999): *Fri från narkotika - Om kvinnor och män som har varit narkotikamissbrukare*. Solfjädern Offset AB, Umeå.

Sjöberg, Katarina & Wästerfors, David (Red) (2008): *Uppdrag: forskning*. Liber AB, Malmö.

Wrammer, Bengt & Pellmer, Kristina & Hellström, Charlotta (2010): *Beroende och droger - Förekomst, effekter, förändringsmöjligheter*. Studentlitteratur AB, Lund

Rapporter

Andersson, Berit & Hilte, Mats (1993): *Förändringens väg- Självförståelse och strategier i frigörelsen från drogmissbruk*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet. Research Reports, 1993:4

Begler, A-M & Holmberg, S (2001): *Efter muck. Från anstalt till livet i frihet*, Rapport 2001:2. Elanders Gotab, Stockholm

Elektroniska källor

Beroenden iFokus (2015-04-02 14,10)

<http://beroenden.ifokus.se/articles/4d714971b9cb46221d05dc5f-dysfunktionella-familjer-relationer>

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (2015-04-21 22,44)

<http://www.can.se/sv/Drogfakta/Fragor-och-Svar/Narkotika/#Hur-manga-anvander-narkotika-i-Sverige>

Vågava (2015-04-25 20,56)

<http://www.vagava.nu/>

KRIS (2015-04-25 20,59)

<http://kris.a.se/>

AA/NA (2015-04-25 21,03)

<http://www.aa.se/om-aa/>

Otryckta källor

Intervju med "Frank" 2015-02-17

Intervju med "Pär" 2015-02-17

Intervju med "Joakim" 2015-02-17

Intervju med "Lisa" 2015-02-17

Intervju med "Ylva" 2015-04-24

Intervju med "Pierre" 2015-03-04

Intervju med "Annelie" 2015-03-04

Intervju med "Elina" 2015-03-04

Bilaga 1

Intervjuguide

*** Vem är du?**

– Uppväxt

*** Livet innan missbruk**

*** Vägen till missbruk**

– När började du missbruka?

– Vad var det som ledde dig in på missbruket?

* Vad missbrukades?

*** Processen genom missbruket**

– Kriminalitet

– Umgänge

– Utanförskap

*** Steget från missbruket**

– Vändpunkten

*** Återanpassning till samhället**

– Tillvägagångssätt

– Stödets betydelse (Myndigheter och privat)

– Hinder/möjligheter på vägen

– Umgänge

*** Livet idag**

– Bemötande från andra, påverkas det av din bakgrund?

– Utanförskap

* **Överlevnadsstrategier**

– Hur gör du för att leva ett liv utan droger?